

životopisný výzkum, měli byste přeciť velké množství různých životopisů a jiných dokumentů, jako jsou dopisy, a pečlivě je porovnávat.

Souhrn

Každý typ literatury je užitečný trochu jiným, specifickým způsobem a poskytuje různé druhy údajů (například o osobních historických nebo organizačních údatelech), různé výzkumné závěry nebo teoretické formulace. Důmyslní badatelé používají v některých případech kromě odborné literatury také různé typy publikovaných i nepublikovaných materiálů, jako doplněk svých rozhovorů a pozorování.

Před započítím výzkumu je možné použít všechny druhy literatury, a to jak pro přemýšlení, tak pro rozjezd výzkumu. Tyto materiály je také možné použít během výzkumu, čímž jej urychlují. Ve skutečnosti je dobré prohledávat literaturu (nejen odbornou) i během vlastního výzkumu, v souhře s analýzou údajů. Takže publikované materiály čtete a používáme během všech fází výzkumu. Připomínáme ještě, že kategorie a vztahy mezi nimi je třeba ověřovat na primárních údajích. Můžete použít jakýkoliv typ literatury, o němž se domníváte, že je relevantní, ale musíte se vyhnout zajetí kteréhokoliv z nich.

Část II

Postupy kódování

Nyní jsme se dostali až k jádru knihy, ke kapitolám o analýze neboli kódování, jak se jí často říká. Kódování představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a opět složeny novými způsoby. Je to ústřední proces tvorby teorie z údajů.

Co je tak zvláštního na procesu kódování při rozvoji zakotvené teorie? Co jej odlišuje od ostatních analytických metod? Jak jsme již v prvních kapitolách řekli, cíle kódování jsou širší než jen vyextrahovat z údajů pár témat nebo vytvořit popisnou teoretickou strukturu z volně propojených pojmů. To, co jsme zde právě řekli by se dalo shrnout takto: Analytické postupy zakotvené teorie jsou navrženy tak, aby:

- (1) Spíše vytvářely než pouze ověřovaly teorii.
- (2) Dodávaly výzkumnému procesu kritičnost, která je předpokladem „dobré“ vědy.
- (3) Pomáhaly analytikovi s překonáním jeho předsudků a domněnek, které vnaší do výzkumného procesu a které by se u něj během výzkumu mohly vyvinout.
- (4) Zajišťovaly zakotvení a hutnost a rozvíjely citlivost a integraci nutnou pro vytvoření bohaté, úzce provázané, vysvětlující teorie, která těsně aproximuje zobrazenou realitu.

K dosažení těchto výsledků je nutné udržovat rovnováhu mezi tvořivostí, kritičností, vytrvalostí, a hlavně teoretickou citlivostí. Souhlasíme, že tohle je zvláštní kombinace vlastností, ale právě tato jejich kombinace se vyskytuje při objevech, ať již malých či velkých. Ačkoliv obvykle začátečník nemůže očekávat, že udělá nějaké „velké“ objevy, pokud bude tvrdě pracovat a bude mít dostatek vytrvalosti, je schopen vytvořit něco, co bude příspěvkem jeho oboru. My zde chceme nabídnout několik technik, které vám - analytikovi - pomohou využít své tvořivé

schopnosti a dále rozvinout svou teoretickou citlivost, kterou již můžete mít. Na vás už zbývá jen tvrdá práce.

Analýza v zakotvené teorii se skládá ze tří hlavních typů kódování. Jsou to: (a) otevřené kódování, (b) axiální kódování a (c) selektivní kódování. Následující kapitoly budou popisovat každý z těchto typů. Tyto kapitoly budou doplněny kapitolami o technických rozvíjení teoretické citlivosti a o procesu objevování v údajích. Závěrečná kapitola o analýze (kapitola 10) shrnuje všechny předcházející analytické kapitoly do systému, který nazýváme *matice podmíňujících vlivů (conditional matrix)*. Ta je vlastně analytickou kostrou zakotvené teorie.

Zde bychom chtěli zdůraznit, že hranice mezi jednotlivými typy kódování jsou uměle vytvořené. Tyto typy nenásledují nutně za sebou jako nějaké stupně. Při kódování v praxi můžete rychle a nevědomky přecházet od jednoho typu k jinému a zpět, zvláště mezi otevřeným a axiálním kódováním. Ačkoliv tyto dva typy se častěji vyskytují na počátku výzkumného procesu, mohou se vyskytnout i u konce. To proto, že při selektivním kódování se téměř vždycky najdou pojmy, které stále ještě nejsou dostatečně propracované či integrované. V této fázi se otevřené i axiální kódování provádí ve prospěch selektivního kódování, a proto jsou v tomto kontextu také trochu jinak „vnímány.“

Další důležitou věcí, kterou je zde nutné říci, je, že shromažďování a analýza údajů jsou vzájemně úzce provázané procesy a že je nutné je střídát, protože analýza ovlivňuje pořizování vzorků údajů. (Tím se budeme více zabývat v kapitole 11 o teoretickém pořizování vzorků.) Nebudeme zde zdůrazňovat proces shromažďování údajů jako takový, protože je velmi dobře popsán v mnoha vynikajících knihách o terénním výzkumu.

Ještě než začneme probírat vlastní kódování, rádi bychom zde vyslovili čtyři důležité myšlenky.

1. Analyzování je ve skutečnosti interpretování, a to nikoliv náhodou. Jak říká filozof vědy Diesing (1971, str. 14):

ve skutečnosti jsou vědecké znalosti z větší části spíše vynálezy nebo výtvořiny, než imitace; pojmy, hypotézy a teorie v reálném světě jako takové neexistují, ale musejí být vytvořeny.

2. Dále, ačkoliv vám zde předkládáme soubor postupů a technik, vůbec si nepřejeme, abyste se na nich zkostrnatěle lpěli. Opět citujeme Diesinga (1971, str. 14):

Postupy nejsou mechanické ani automatické a ani to nejsou algoritmy, které zaručují jisté výsledky. Je třeba jich požívat přízpusobivě podle okolností, může se měnit jejich pořadí a v každé fázi existují různé alternativy.

3. Celkové vzato, existuje jedna obecná technika, která je středem všech kódovacích postupů a která napomáhá přízpusobivému použití těchto postupů, a tou je *kladení otázek*. Otázky byste si měli klást během celého vašeho výzkumného projektu. Při čtení následujících kapitol nás uvidíte klást tolik otázek o zkoumaném jevu a o jeho různých vlastnostech, rozměrech, paradigmatických součástech apod., že, kdybyste si je z nějakého důvodu chtěli všechny zapamatovat, nebylo by to snadné. To proto, že je jich takové množství a že jsou opravdu velmi rozmanité. Jejich množství je způsobeno tím, že opravdu tvořivý badatel si prostě *musí* klást otázky, a jejich rozmanitost tím, že každý kódovací postup v zakotvené teorii vyžaduje jiný druh otázek. (To uvidíte na příkladech v následujících kapitolách.) Protože některé postupy jsou typické pro ranější, nebo naopak pozdější fáze výzkumného projektu, liší se otázky také podle fáze výzkumu. Takže si velmi pozorně všimněte, jaké otázky se vyskytují na stránkách těchto kapitol, a cvičte se v kladení takovýchto analytických otázek. To, že jsou to analytické otázky, znamená, že to často bývají tvořivé otázky – tj. otázky utvářející samotnou analýzu.

4. Po přečtení kapitol o kódování velmi doporučujeme každou z nich pečlivě prostudovat. Tyto kapitoly (5-10) probírají základní analytické postupy a jejich logiku. Každému postupu je třeba porozumět, než se pustíte do dalšího, jinak by se mohlo stát, že vaše porozumění celku bude méně jisté, než byste si přáli. Jakmile je zcela pochopíte a natrénujete, stanou se z nich opravdu účinné výzkumné nástroje.

Otevřené kódování

Definice termínů

Pojmy: Pojmová označení přidělená jednotlivým událostem, případům a jiným výskytům jevu.

Kategorie: Třída pojmů. Tato třída je objevena, když se při vzájemném porovnávání pojmů zdá, že náleží podobnému jevu. Takto jsou pojmy seskupovány do vyššího řádu – pod abstraktnější pojem nazývaný kategorie.

Kódování: Proces analýzy údajů.

Záznamy kódování: Výsledek kódování. Jsou jedním z typů záznamů.

Otevřené kódování: Proces rozebírání, prozkoumávání, porovnávání, konceptualizace a kategorizace údajů.

Vlastnosti: Znaky nebo charakteristiky náležející kategori.

Dimenze: Umístění vlastnosti na nějaké škále.

Rozložení na dimenze: Proces rozložení vlastnosti na její jednotlivé dimenze.

¹ v originále *code notes* (pozn. př.)

² v originále *dimensionalizing* (pozn. př.)

Věda by nemohla existovat bez pojmů. Proč jsou pojmy tak zásadní? Protože právě pojmenováním jevů na ně zaměřujeme svou neustálou pozornost. Když je naše pozornost zaměřena, můžeme tyto jevy (nyní již samozřejmě jako pojmy) začít zkoumat a klást si o nich otázky. Takové otázky nejen popisují, co vidíme, ale také formou *výroků* (hypotéz) navrhuji, jak mohou být jevy svázány vzájemnými vztahy. Výroky umožňují dedukce a ty zase řídí shromažďování údajů. Shromažďování údajů vede k další indukci a k provizornímu testování výroků. Nakonec jsou pomocí výroků *vymezeny pojmy a vztahy mezi nimi*. Tyto pojmy a vztahy jsou nutné pro komunikaci mezi badateli, pro souhru diskuzí a sporů, která je životně důležitá pro rozvoj vědy. (Tato témata detailně probírá Blumer, 1969, strany 153-182.)

Takže, co má tohle všechno společné s *otevřeným kódováním*? Otevřené kódování je část analýzy, která se zabývá označováním a kategorizací pojmů pomocí pečlivého studia údajů. Bez tohoto prvního a základního analytického kroku by nemohl proběhnout zbytek analýzy ani následná komunikace. Během otevřeného kódování jsou údaje rozebrány na samostatné části a pečlivě prostudovány, porovnáním jsou zjištěny podobnosti a rozdíly, a také jsou kladeny otázky o jevech údajů reprezentovaných. Během tohoto procesu jsou zvažovány a zkoumány naše vlastní i cizí domněnky o jevu, což vede k novým objevům.

Postupy

Základem procesu kódování jsou dva analytické postupy, jejichž podstata se však s typem kódování mění. První se týká *porovnávání* a druhý *kladení otázek*. Zakotvená teorie je díky nim v literatuře zmiňována jako „neustále porovnávací metoda analýzy“ (Glaser, Strauss, 1967, str. 101-116). Tyto dva postupy dodávají pojmům v zakotvené teorii přesnost a specifičnost. Ukažme si, jak se při otevřeném kódování tyto dva postupy používají ke konceptualizaci a kategorizaci údajů. Tyto procesy nebudeme nadále nijak zvláště označovat, takže budete muset pečlivě sledovat, abyste viděli, jak je používáme. Další informace o těchto technických viz. Glaser (1978, str. 56-72), Glaser a Strauss (1987, str. 106-107) a Strauss (1987, str. 58-64).

Označování jevů

Již jsme se dotkli toho, proč jsou v metodě zakotvené teorie pojmy základními jednotkami analýzy. Je možné „hrubě“ údaje spočítat, ale není snadné o nich mluvit nebo je uvádět do vztahů. Takže konceptualizace údajů je prvním krokem analýzy. Rozebráním a konceptualizací máme na mysli rozbor pozorování, věty

nebo odstavce a přidělení jména - něčeho, co bude zastávat nebo reprezentovat tento jev - každému samostatnému případu, myšlence nebo události. A jak to vlastně uděláme? Klademe si o každém otázku jako: Co to je? Co to reprezentuje? Postupně porovnááme případ s případem, takže podobným jevům mohou být přidělena stejná jména. Jinak bychom skončili se spoustou jmen a byli bychom velmi zmatení!

Teď se na chvíli zastavíme a podíváme se na příklad. Představte si, že jste v poměrně drahé ale oblíbené restauraci. Tato restaurace má tři podlaží. V přízemí je bar, v prvním patře malá jídelna a v druhém hlavní jídelna a kuchyně. Dveře do kuchyně jsou otevřené, takže můžete vidět, co se děje uvnitř. Víno, alkoholické nápoje a sklenice k servírování každého druhu alkoholu jsou také ve druhém patře. Při čekání na své jídlo si všimnete paní v červeném. Zdá se, že uprostřed kuchyně pouze stojí, ale zdravý rozum vám říká, že ta restaurace by si asi neplatila paní v červeném, aby jenom stála v její kuchyni, v rušné kuchyni obzvlášť. Vzbudí to vaši zvědavost a vy se rozhodnete, že provedete induktivní analýzu, abyste zjistili, jestli dokážete určit její funkci. (Když už příznivec zakotvené teorie, tak pořádek.)

Všimnete si, že paní se pozorně rozhlíží po kuchyni, pracovišti, zaměřuje se chvíli tam a chvíli jinam a zaznamenává, co se kde děje. *Práte se: „Co tam dělá?“ a pak to označíte jako sledování. Sledování čeho? Kuchyňských prac.*

Potom k ní někdo přijde a na něco se jí ptá. Ona odpovídá. To je něco jiného než sledování, takže *to zakódujete jako předávání informací.*

Vypadá to, že si všimne všeho. To nazvete pozornost.

Náš paní v červeném přistupuje k někomu a něco mu říká. Protože tento případ také zahrnuje informací, která je předávána, také to označíte jako **předávání informací**.

Ačkoliv stojí uprostřed veškerého dění, nezdá se, že by někomu překážela. *Abyste popsali tento jev použijete termín nerušivost.*

Otáčí se a kráčí rychle a tiše, účinnost, do jídelny a zde opět sleduje.

Zdá se, že si udržuje přehled o všem a o všech, kontrolování. Ale kontrolování čeho? Protože jste bystrý pozorovatel, všimnete se, že kontroluje kvalitu obsluhy - jak se číšník chová k hostům, včasnost obsluhy - kolik času uběhne mezi usazením hosta, jeho objednávkou, donáškou jídla, a reakci a spokojenost hostů s obsluhou.

Přichází číšník s objednávkou velké společnosti a ona k němu přistupuje a pomáhá mu.

Zdá se, že žena ví, co dělá, a že to dělá dobře, je zkušená.

Přistupuje ke stěně blízko kuchyně a dívá se na něco, co vypadá jako rozvrh, shromažďování informací.

Přichází k ní vrchní a chvíli s ní mluví, rozhlíží se po jídelně a odhadují, jak jsou hosté s jídlem daleko: ti dva se radí.

Tohle by měl být dostatečný příklad toho, co myslíme označováním jevů. Mezi začínajícími badateli není neobvyklé shrnování údajů místo jejich *konceptualizace*. To znamená, že pouze stručně opakují podstatu fráze nebo věty, ale stále popisně. Například místo použití termínu „radí se“ k popsání posledního případu, by mohli říct něco jako „sedla si a mluvila s vrchním.“ Nebo by mohli použít termíny jako „četla rozvrh“, „přešla do jídelny“ nebo „nerušila.“ Takové slovní obraty vám neposkytují pojmy, s nimiž byste mohli pracovat. Již z tohoto počátečního kódování je vidět, že pojmově je účinnější pracovat s termínem jako „shromažďování informací“ než s „čtení rozvrhu“, protože jako **shromažďování informací** by se dalo posoudit deset dalších událostí - jak se ptá na něco některého z kuchařů, zkontrolování počtu čistých sklenic, zavolání dodavatelů apod.

Určování kategorií

Během výzkumu se mohou vyskytnout desítky až stovky pojmů. (Není neobvyklé, že začínající studenti přicházejí na seminář se třemi až čtyřmi strojípisnými stranami pojmů.) Tyto pojmy je třeba seskupit, podobně s podobnými, jinak bychom mohli skončit s tolika pojmy, že bychom nevěděli, co si s nimi počnout (a to je přesně počt, jaký studenti v této fázi mívají).

Jakmile jsme v údajích identifikovali určité jevy, můžeme pojmy seskupovat kolem nich. Tím snižíme počet objektů, s nimiž budeme muset pracovat. Proces seskupování pojmů, které se zdají příslušet stejnému jevu, nazýváme *kategorizace*. (Všimněte si, že říkáme „zdají se.“ To proto, že v této fázi považujeme jakékoliv navrhované vztahy stále za provizorní. O tomto si povíme více v kapitole 7 o axiálním kódování.) Jev reprezentovaný určitou kategorií dostane také pojmově označení, ovšem toto označení by již mělo být abstraktnější než jména pojmů, které jsou v této kategorii uskupeny. Kategorie mají určitý pojmový rozsah, který určuje, které skupiny pojmů neboli subkategorie spadají pod danou kategorii.

Stále ještě jsme neodpověděli na otázku týkající se funkce naší paní v červeném. Vratme se tedy k našemu příkladu a zabývejme se zároven i kategoriemi. Existují různá pojetí procesu kategorizace. Můžeme brát pojmy jeden po druhém tak, jak je označujeme, a ptát se, k jakému jevu patří a jestli se liší od

pojmu předcházejícího nebo následujícího. Nebo se můžeme z odstupeu podívat na celé pozorování se všemi jeho pojmy a zeptat se: O čem se zdá, že to je? Užítím kterékoliv z těchto metod bychom se měli dostat ke stejnému výsledku. Na příkladu ukážeme pouze druhý způsob, protože naším cílem není pojednat o různých způsobech kategorizace, ale objasnit, co proces kategorizace vyžaduje.

Jako příklad bychom si mohli vzít pojem kontrolování a ptát se: „Proč kontroluje provoz v jídelně, spokojenost zákazníků, kvalitu obsluhy, včasnost? Má to stejný nebo z jiný důvod, než sledování v kuchyni? A co radění se s vrchním? Co má co zkušenost dělat s kontrolováním?“ Zde bychom mohli učinit závěr, že kontrolování, razení se a sledování patří všechny k jedné věci – jsou to činnosti, které vykonává, aby určovala a udržovala rytmus práce. Ide zde ovšem o zvláštní práci – přípravu a donášku jídla na stůl v restauraci. Všechny pojmy patří k práci – můžeme označit jako: **typy činností určující a udržující rytmus práce**. Ale pojem zkušenost nepatří do této kategorie. Je podobnější nerušivosti a pozornosti. Takže tyto tři pojmy je možné seskupit pod *znaky* nebo vlastnosti. Ale znaky nebo vlastnosti čeho? Přeci osoby, která je dobrá v odhadování a udržování rytmu práce. Ale toto dlouhé slovní spojení je příliš těžkopádné. Musíme tedy dát její práci nějak lepší jméno. Protože se zdá, že její práce se týká udržování rytmu práce v restauraci a protože tato práce v restauraci se týká jídla, mohli bychom jí říkat **jídelní dirigent**. Potom pozornost, nerušivost a zkušenost jsou „vlastnosti“ nebo „podmínky“ dobrého jídelního dirigenta v restauraci. Vlastnosti nebo podmínky znamenají různé, ale příbuzné třídy jevů. Takže nyní máme kategorie (jídelní dirigent) a dvě subkategorie (typy činností odhadující a udržující rytmus práce; znaky dobrého jídelního dirigenta). Nezapomeňte, že na začátku kapitoly jsme vám dali definici „kategorie.“ Bylo by dobré si ji teď přečíst ve světle předcházejících odstavců.

Je jasné, že skutečný název funkce naší paní nebude znít „jídelní dirigent v restauraci,“ ale pro nás je to dostatečně blízko. Již není tou mysteriózní paní v červenu. Ve své myslí jsme si jí zařadili tím, že jsme její činnosti dali název a zjistili jsme něco o jejích úkolech a vlastnostech, které je třeba k jejich plnění. (Mnoho výzkumů vskutku vyšlo právě z takových běžných pozorování nebo rozhovorů, které se staly vážnější, intenzivnější a systematictější ve chvíli, kdy se pozorovatel nebo posluchač rozhodl: „Tohle opravdu stojí za zkoumání nebo by to alespoň mohlo být zajímavé.“) Kdybychom dělali skutečný výzkum podle zakotvené teorie, nemohli bychom přestat již po těchto počátečních pozorováních a kódování. (Ovšemže pokud je vaším cílem pouze vyextrahovat z údajů pár témat, pak byste tady přestat mohli.) Chcete víc, než jen seznam pojmů nebo jejich uskupení. Vždyť kategorie musejí být badatelem analyticky vytvořeny. Ještě než

však budeme pokračovat, podíváme se krátce na to, jaká jména se kategoriím přiřazují.

Pojmenování kategorií

Jak se pojmenovávají kategorie? Ve zmiňovaném příkladě vymyslel název kategorie badatel. A právě tak vzniká většina pojmenování, vymýšlíte je VY! Výbrné pojmenování by obvykle mělo co nejvíce logicky souviset s údaji, které zastupuje, a mělo by být dostatečně názorné, aby rychle připomínalo to, nač odkazuje. Tento pojem ovšem musí být abstraktnější než pojmy, které označuje. Nelamte si se správným pojmenováním příliš hlavu, alespoň na začátku ne. Později, když vás napadne příhodnější pojmenování, můžete je změnit. Nejdůležitější je kategorii pojmenovat, abyste si jí mohli zapamatovat, přemýšlet o ní a hlavně ji analyticky rozvíjet.

Některá jména můžete převzít z vědecké a odborné literatury (viz. kapitola 4). Ještě než se budeme zabývat pojmy odvozenými z literatury, řekneme si něco o vašich vlastních pojmech. Během kódování si můžete všimnout a pojmenovat jev, který je abstraktnější než jiné pojmy nebo který, jak se zdá, zahrnuje jiné pojmy. Například, představte si že děláte výzkum hrajících si dětí a již jste zakódovali svá pozorování do termínů jako „uchoopování“, „schovávání“, „vyhýbání se“ nebo „nevšímání si.“ Pak přemýšlíte o dalším případě a zeptáte se: „Co to je, a k jakému jevu se to všechno vztahuje?“ Pak si odpovíte: „Jsou to strategie, užívané dítětem k tomu, aby se s nikým nemuselo dělit o hračku.“ A zde si můžete říci: „No ano, vzdýt to jsou všechno strategie užívané dítětem k tomu, aby se s nikým nemuselo dělit o hračku!“ Takže všechno to uchopování, schovávání, vyhýbání se, ignorování a cokoli souvisejícího, co se ještě může vyskytnout, seskupíte pod jednu hlavičku.

Ovšem můžete si také vypůjčit pojmenování z odborné literatury, termíny jako „únava pečovatele“, „zkušenost s nemocí“ nebo „ztráta postavení.“ Takové pojmy jsou výhodné v tom, že jsou plně analytického významu a mohou být samy o sobě velmi dobře zpracované. Jejich použití může být prospěšné nejen pro váš výzkum, ale i pro rozvoj pojmů, které jsou pro váš vědní obor nebo profesi důležité a zajímavé.

Na druhou stranu vám ale musíme opět připomenout, že *použití vypůjčených pojmů může mít výrazné nevýhody*. Vypůjčené pojmy s sebou mohou přinášet své obecné významy a asociace. Výše uvedené pojmy i jiné pojmy jako „stigma,“

¹ v originále *caretaker fatigue, illness experience, status loss* (pozn. př.)

„tělové schéma“ nebo „kognitivní disonance“ jsou zcela přijatelná slova, ale lidé, kteří budou číst vaši teorii, budou očekávat, že jim budete přikládat standardní význam nebo budou tyto standardní významy do čtení vkládat. Vy sami jim můžete být ovlivnění a na svou práci tyto významy naroubovat, čímž však své zkoumání v podstatě zastavíte, místo abyste jej rozvíjeli. Takže, můžete používat pojmy z literatury, dělejte to však opatrně a přesně vymezte význam, který jim připsujete.

Dalším důležitým zdrojem pojmenování jsou slova, která použili vaši informátoři, taková ta chytlavá slova, která okamžitě přitáhnou vaši pozornost. Tyto termíny nazýváme „in vivo“ kódy (Glaser, 1978, str. 70; Strauss, 1987, str. 33). Následuje opět příklad. Dějištěm je oddělení v nemocnici, kde děláme výzkum hlavních sester. Během rozhovoru vrchní sestry a badatelé o strategických a postupech používaných na oddělení, vrchní sestra ukáže na jednu ze sester a řekne: „to je nositelka tradic na tomto oddělení.“ Pak vysvětlí, že tato sestra vždycky seznamuje nově přichozí s tradicemi, pravidly a strategiemi na oddělení. Také je tím, kdo prosazuje dodržování těchto pravidel káráním těch, kteří se vůči nim proviní. A právě termín „nositel tradic“ je vynikajícím pojmenováním pro kategorii. Je chytlavý, sugestivní a shrnuje vše, co vrchní sestra o této osobě řekla. Tím, že jej použijeme, získáme nejen dobrý termín, ale také budeme moci začít s rozvojem této kategorie, stejně jako u všech ostatních, tím, že uděláme výčet jejích vlastností. Například: Nositel tradic zasněhuje nové zaměstnance do tradic oddělení a je hlavním prosazovatelem těchto tradic.

Rozvíjení vlastností a dimenzí kategorií

Když rozvíjíte kategorii, nejdříve začnete s jejími vlastnostmi, a ty mohou být potom rozloženy na jednotlivé dimenze (dimenzionalizovány). Vzpomeňte si, že v definiční části této kapitoly jsme řekli, že vlastnosti jsou charakteristiky nebo znaky kategorie a že dimenze reprezentují umístění vlastnosti na nějaké škále. Proces otevřeného kódování podněcuje objevování nejen kategorií, ale i jejich vlastností a dimenzí.

Vlastnosti a dimenze je důležité rozpoznávat a systematicky rozvíjet, protože jsou základem pro vytváření vztahů mezi kategoriemi, subkategoriemi a hlavními kategoriemi. Proto je nutné dobře porozumět podstatě vlastností, dimenzí a vztahů mezi nimi, abyste mohli porozumět všem analytickým postupům užívaným při tvorbě zakotvené teorie.

Jak jsme již řekli, vlastnosti jsou znaky nebo charakteristiky jevu (kategorie). Podívejme se na kategorii „barva.“ Její vlastnosti jsou: poloha na spektru, intenzita, odstín atd. Každá z těchto vlastností může být rozložena na své dimenze, tj. mění se v rozsahu nějakých škál. Takže intenzita barvy může být vysoká nebo nízká, odstín světlý nebo tmavý a podobně.

Vlastnosti, které jsme vyjmenovali výše, jsou *obecné vlastnosti* barvy. Náleží barvě bez ohledu na situaci, v níž se vyskytuje. Znáť takové obecné vlastnosti kategorie je velmi důležité, protože nám poskytují informace o tom, v jakém rozsahu (dimenzionálním rozsahu) se mohou kategorie měnit. Při každém výskytu kategorie v údajích je možné určit její umístění na *dimenzionálních škálách*. Proto každý konkrétní výskyt téže obecné vlastnosti (jako třeba barvy) se bude nacházet někde jinde na těchto škálách. Každá kategorie má několik obecných vlastností a každá vlastnost se mění v rozsahu nějaké škály. To znamená, že každému výskytu kategorie náleží jeho *dimenzionální profil*. Seskupením několika dimenzionálních profilů vzniká vzorec či pravidelnost (pattern). Dimenzionální profil znázorňuje *konkrétní vlastnosti* jevu za daných podmínek.

Jako příklad si představte barvy různých květů. Pokaždé, když uvidíme květ, můžeme určit jeho barvu podle zmiňovaných obecných vlastností: odstín, umístění na spektru, intenzita. To se dělá tak, že zjišťujeme umístění květu na dimenzionální škále každé obecné vlastnosti, čímž získáme konkrétní vlastnosti (barevný profil) každého květu. Potom, chceme-li, můžeme seskupovat květy podle barevných profilů, jimiž se projevují. Toto seskupování už bude probíhat nezávisle na druhu květů (ať již barva pochází z macešky, pivoňky nebo petúnie.) V jedné skupině bychom mohli mít květy s tmavými odstíny, nízkou intenzitou a středními barvami spektra. Jinou skupinou by mohly být květy se světlými odstíny, vyšší intenzitou a koncovými barvami spektra.

Jakákoliv vlastnost má také své vlastnosti – podvlastnosti. A každé z nich může být přiřazen nějaká dimenze, pokud to analýza vyžaduje. Například jednou z vlastností květu je barva. Barva má vlastnosti jako odstín, umístění na spektru, intenzita a další. Další vlastností květu je velikost. I tuto vlastnost je možné rozložit na podvlastnosti jako výška, šířka a tloušťka.

Vratme se k našemu původnímu příkladu – paní v červeném – a pokusme se na něj aplikovat to, co jsme se právě dozvěděli o vlastnostech a dimenzích. Při našem prvním kódování jsme objevili kategorii *jídelní dirigent*. Tato kategorie určuje smysl a účel přítomnosti paní v červeném v restauraci oproti například přítomnosti stálého zákazníka restaurace, který by také mohl být oblečen v červeném. Jednou ze subkategorií kategorie *jídelní dirigent* je to, že vyžaduje

vykonávání určitých typů činností, a to sledování, kontrolování, pomáhání a tak dále. Právě vyjmenované činnosti jsou vlastně rozkladem subkategorie typů činností. Každý z těchto typů má vlastnosti, kterým je možné přidělit nějakou dimenzi. U každého výskytu vykonání určitého typu činnosti můžeme určit specifitu tohoto případu tím, že se podíváme na častost jeho výskytu, délku trvání, způsob vykonávání, účast dalších osob, kdy byla činnost vykonávána a podobně.

Vezměme si například typ činnosti nazvaný sledování. Při každém výskytu sledování si můžeme zaznamenat frekvenci výskytu. Frekvenci výskytu je možné přidělit dimenzi tím, že se zeptáme: „Jak často sleduje tuto oblast oproti jiným, často - někdy? Sledování má také vlastnost míra. Opět, při každém výskytu sledujeme, jestli nesleduje jednu oblast více než jinou. Dále má ještě vlastnost intenzita. Sleduje určitou oblast s vyšší či nižší intenzitou. Mění se tato intenzita během času? Další vlastností je délka trvání sledování. Sleduje určitou oblast dlouho nebo krátce?

Totéž můžeme provést s předáváním informací. Jednou vlastností je množství informace. Předává málo nebo mnoho informací při každém výskytu předávání informací? Další je způsob předávání. Dochází k tomu písemně nebo ústně, nahlas nebo potichu, otevřeně či vskrytu?

Zde vidíte, jak nám přiřazování dimenzí umožňuje specifikovat práci naší paní v červeném. Kdybychom dělali výzkum jídelních dirigentů, chtěli bychom mít stejně určité informace o každém jídelním dirigentovi a každé činnosti, kterou vykonává.

Tyto vlastnosti a rozměry by bylo možné znázornit takto:

Kategorie	Vlastnosti	Dimenzionální rozsah (použitý na každý výskyt)
sledování	frekvence výskytu	často ----- nikdy
	míra	více ----- méně
	intenzita	vyšší ----- nižší
	doba trvání	dlouho ----- krátce

Během analýzy často nacházíme vlastnosti v jejich dimenzionální formě nebo nalézáme konkrétní vlastnosti, které jsou vlastní pouze danému výskytu jevu. Ty pak ukazují na obecné vlastnosti. Například, je možné slyšet studenta říkat: „Strávil jsem veškerý čas studiem.“ Slovo „veškerý“ je okamžitě nápovědí. Je dimenzí času, což je obecná vlastnost studování, která se může pohybovat od veškerého až po žádný čas strávený studiem. (Kdybychom chtěli, mohli bychom být

specifičtější a rozložit čas na jeho vlastnosti, jako je množství a typ a těmto také přiřadit dimenze.)

Odměny způsobů otevřeného kódování

Existují různé způsoby pojetí procesu otevřeného kódování. Je možné začít analýzou rozhovorů a pozorování řádek za řádkem. To znamená pečlivě zkoumání jednotlivých větných úseků, někdy i jednotlivých slov. To je asi ten nejpodobnější a neplodnější způsob analýzy. (Ale také ten nejunavnější, pokud se používá mnohokrát za sebou. Ovšem na počátku výzkumu, a také když se začínáte učit kódovací postupy, může být velmi zajímavý, právě proto, že je tak plodný.) Vaše počáteční tvorba kategorií pomocí analýzy řádek za řádkem je důležitá, protože tyto kategorie pro vás budou základem teoretického porizování vzorků. Řeknou vám, na co se máte v příštím rozhovoru nebo pozorování zaměřit, a budou vás inspirovat, kde hledat jevy, na které se kategorie vztahuje. Analýza řádek za řádkem vás například dovede k tomu, že budete chtít porovnat tu první restauraci s jinou často navštěvovanou restaurací, která však tolik neprosperuje, která možná nemá „jídelního dirigenta“, abyste viděli, co se bude dít s jídelním a obsluhou během poledního návalu.

Při kódování je možné postupovat po větách nebo odstavcích. Zde se můžete ptát: „Jaká je hlavní myšlenka vyjádřená touto větou nebo tímto odstavcem (rozhovoru, poznámky nebo dokumentu)?“ Pojmenujte ji. Pak se vraťte a udělejte důkladnější analýzu tohoto pojmu. Toto pojetí kódování je možno použít kdykoliv, ale je zvláště užitečné, když již máte nadefinováno několik kategorií a chcete kódovat souvislosti okolo nich.

Třetím způsobem je vzít celý dokument, pozorování nebo rozhovor a ptát se: „O co zde jde?“ V čem je tento dokument stejný a v čem se odlišuje od dokumentů, které jsem již kódoval? Po zodpovězení těchto otázek se můžete vrátit zpět k údajům a specificky analyzovat tyto podobnosti nebo rozdíly.

Záznamy kódování

Počáteční označení pojmů jsou často součástí vašich rozhovorů, terénních poznámek nebo jiných dokumentů. Kategorie a do nich náležející pojmy se pak zapisují do záznamů kódování, což je určitý typ záznamu. (Těmi se budeme zabývat v kapitole 12.) Existuje mnoho specifických způsobů jejich záznamu a každý si musí najít způsob, který mu vyhovuje nejlépe.

Kódování je zábava, že? Nikdy nevíte, co můžete objevit při jediném setkání. Ale to nejlepší teprve přijde. Takže se pusťte do další kapitoly, kde se budeme zabývat technikami zvyšování teoretické citlivosti během otevřeného kódování.

Souhrn

Pojmy jsou základní stavební kameny teorie. Otevřené kódování je v metodě zakotvené teorie analytickým procesem, jímž jsou pojmy identifikovány a rozvíjeny, ve smyslu jejich vlastností a dimenzí. Základní analytické postupy pomocí nichž se toho dosahuje jsou: kladení otázek o údajích a zjišťování podobností a rozdílní porovnávání jednotlivých případů, událostí a jiných výskytů zkoumaného jevu mezi sebou. Podobné události a případy jsou označeny a seskupeny do kategorií.

6

Techniky zvyšování teoretické citlivosti

Až doposud jsme se ve svém výkladu o analýze drželi výhradně údajů, které jsme měli před sebou (tj. které jsme pozorovali v restauraci). Mohli byste tímto způsobem pokračovat a *kódovat jen to, co vidíte*. Všimněte si, že jsme řekli, „jen to, co vidíte.“ Problémem je, že badatelé často nevidí všechno, co je možné vidět, protože do procesu analýzy vstupují již zaslepeni svými předpoklady, zkušenostmi a utápěním se v literatuře. Slyším vás říkat, „já ne!“ Potíž je v tom, že si často nejsme vědomi, do jaké míry tyto klapky zabarvují naše interpretace událostí, dokud nás na to někdo neupozorní.

Vezměme si příklad. Představte si, že jedete kolem parku ve všední den ráno okolo půl desáté a uvidíte dva špinavé, ošuntělé a neoholené muže. Sedí v parku na lavičce a popíjí z něčeho, co vypadá jako láhev vína zabalená v papírovém pytlíku. Jaká je vaše okamžitá reakce na tuto situaci? Dva opilci bez střechy nad hlavou zase nasávají. Možná! Ale možná je to o sdlení, přátelství, způsobu interakce, přezítí, osamělosti nebo zhroutených snech. Nikdy nevíme, dokud nenakoukneme za roušku samozřejmosti.

Ne, že by naše předpoklady, zkušenosti a znalosti byly nutně samy o sobě špatné. Vzpomeňte si, že jsme si řekli, že jsou pro rozvoj teoretické citlivosti dobré. Jde jen o to, že pokud chceme odhalovat jevy a tvořit nové teoretické formule, musíme své předpoklady kriticky posuzovat, rýpat se ve svých zkušenostech, dívat se „za“ literaturu.